

КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ „ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА” ЯК СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Філіппова Н.М.

Усюди є сполуки елементів,

Та є вони й у пошуках людей:

Одним - сполуки чисел, сил, моментів,

А іншим - речень, образів, ідей ...

А.П. Непокупний

Тема даного повідомлення пов'язана з концептуальним аналізом поняття „Прикладна лінгвістика” як основи навчального плану спеціальності “Прикладна лінгвістика” (6.030505 – „бакалавр”, 7.030505 – „спеціаліст”, 8.030505 – „магістр”).

Актуальність даної теми базується на необхідності створення науковообґрунтованої і прагматичної моделі навчання із даної спеціальності.

Як відомо, прикладна лінгвістика з'явилась наприкінці 20-х р. р. XX ст., а як самостійна лінгвістична дисципліна вона виокремилася у другій половині XX ст., хоч проблеми прикладного характеру (наприклад, створення алфавітів, систем письма, навчання іноземній мові, тлумачення й коментування текстів тощо) мовознавство розв'язувало ще з давніх-давен. Прикладна лінгвістика (ПЛ) – це така сфера мовознавства, яка займається лінгвістичним конструюванням і вирішує конкретні завдання машинної обробки мови та її використання. У широкому розумінні це моделювання мови, мовлення, породження мови и сприйняття мови, мовного впливу.

ПЛ — це діяльність по використанню наукових знань про устрій і функціонування мови у нелінгвістичних наукових дисциплінах і в різних сферах практичної діяльності людини, а також теоретичне осмислення такої діяльності.

ПЛ – це комплексна дисципліна, яка пов'язана з психологією, філософією, фізіологією, математикою, логікою, соціологією, інформатикою, програмуванням та ін.

Основний корпус функціональних досліджень, які проводилися у недрах ПЛ, у кінці кінців, зводилися до описання і моделювання фонетичної, граматичної, семантичної структури наукових, технічних, організаційних, усних та письмових документів, створення словників, тому одне з завдань ПЛ –це побудова формальних моделей, тип моделі вказує на шляхи алгоритмізації. Тільки за допомогою формальних моделей можна автоматизувати обробку даних.

Основний предмет ПЛ – розробка і удосконалення структурних і формальних методів аналізу і опису мови, опис (модель) проблемної області для вирішення даної конкретної задачі, вивчення і розробка засобів оптимізації функцій мови (якісна характеристика методів ПЛ): комунікативної функції (фактична (контактно-встановлююча), інформаційна, впливу соціальну функцію); соціальної функції мови (соціолінгвістика, мовна політика, орфографія, орфоепія, політична лінгвістика, теорії перекладу, машинний переклад, викладання мов, інформаційно-пошукові системи, створення штучних мов, теорія кодування); епістемічної функції (мовна система як засіб збереження та передачі інформації: відображення національної самосвідомості; лексиграфія, комп'ютерна лексикографія, термінологія, термінографія, корпусна лінгвістика); когнітивної функції (мислення людини, пізнання дійсності, психолінгвістика (афазіологія), комп'ютерна лінгвістика, лінгвістична кримінологія [1].

Таким чином, кількість та види лінгвістичних задач прикладного характеру важко навіть передбачити, тому що неможливо передбачити всі інтерактивні комунікативні ситуації („чоловік–чоловік”; „чоловік–комп'ютер”) та всіх міждисциплінарних контактів лінгвістики з іншими науками.

На жаль, широка семантична і термінологічна невизначеність цього поняття не дозволяє на даний момент однозначно відповісти на питання: *Як готувати спеціалістів різного рівня?*

Але нам добре відомо, що людина, по-перше, користується мовою для отримання, обробки, фіксації, збереження, організації, накопичення, використання і збільшення інформації про світ. По-друге, людина обробляє всю цю отриману, оброблену, зафіксовану, збережену, організовану, накопичену інформацію на мові. По-третє, людина використовує мову у процесі своєї комунікативної діяльності, тобто у двостороннє му інтерактивному процесі обміну і створення значення. Вчетверте, людина використовує мову для того, щоб несвідомо або цілком свідомо впливати на інших людей. Взагалі сучасне розуміння значення мови для людини і людства полягає у тому, що мова – не просто інстинкт інтелекту, оскільки у ній (мові) закодоване людське життя у всій його складності і різноманітності його сприйняття.

Таким чином, вже сама роль мови у житті людини вказує на ті блоки знань, які концептуально повинні бути присутніми у навчальних планах даної спеціальності:

- 1) теорія інформації, математичне моделювання, семіотика, лінгвістика, корпусна лінгвістика;

- 2) психологія, моделювання штучного інтелекту, філософія, логіка, психолінгвістика;
- 3) комунікативна лінгвістика, міжкультурні комунікації, переклад;
- 4) комунікативні технології, психолінгвістична діагностика.

Нарешті, прикладна лінгвістика – розділ мовознавства, спрямований на розв'язання практичних завдань різних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини, суспільства на підставі теоретичного доробку досліджень мови й мовлення.

Зацікавленість прикладною лінгвістикою, яка досить широко проявляється зараз, безсумнівно пов'язана з атмосферою розуміння цілісності природних і соціальних явищ, яка є базою для розвитку світової науки з 80-х років. „Синергетичність (від гр. *synergeia* - спільна дія, взаємодія) - принцип дослідження, згідно з яким предметом аналізу є складні, відкриті нелінійні суперсистеми, що функціонують за рахунок взаємодії їхніх підсистем і перебувають у стані більшої чи меншої рівноваги, а об'єктом - механізми, що регулюють динаміку, самоорганізацію та збереження цих систем. Самоорганізація здійснюється шляхом спільного функціонування елементів і підсистем, які кооперуються задля збереження системи” [2, 508].

Сучасна лінгвістика на початку 21 століття визначає перспективи свого подальшого розвитку. Еволюція нашої науки характеризується як зміна трьох наукових парадигм: 1). генетичної, історичної; 2). таксономічної, системно-структурної; 3). комунікативно-функціональної, прагматичної. Тобто, загальною тенденцією сучасного лінгвістичного пізнання є рух від сфери систем до центру всіх цих систем – до людини. Гуманізація мовознавства, поворот до мовної особистості як медіума для проникнення у мову, занурену в життя, зумовили перехід традиційних лінгвістичних дисциплін на новий науково-пізнавальний рівень. Якщо ми би поставили зараз за мету зробити огляд лінгвістичної еволюції ми могли би побудувати "фрейм", складові слоти якого створили би уявлення про цей концепт "лінгвістика" і показали би його певні системні зв'язки. Ми могли б приблизно виділити 7 інформаційних блоків:

1. Слово та його значення. Два ракурси аналізу слова: ономазіологічного (номінативно-репрезентативного), що апелює до орієнтації мовної одиниці на ментальний зв'язок із світом дійсності, та семасіологічного (внутрішньоструктурного), який репрезентує слово відносно до інших одиниць мови у лінійному ряді або у парадигматичних ґрунтах (моделювання).

Особливо треба виділити перспективні дослідження конотації: індивідуальний, суб'єктивний аспект, що залежить від особистості мовця, тактики мовленнєвої поведінки, спрямованої до успіху комунікації.

2. Теорія номінації. Творячи слово, номінатор використовує дві мисленнєві операції: від конкретного чуттєвого образу до абстрактного уявлення, а далі на основі пізнання властивостей об'єкта конкретизується структура поняття з огляду на його зв'язки, один із зв'язків включається у мовленнєві відношення і набуває конкретного значення, (ментальні механізми творення номінативних одиниць).

3. Психолінгвістика. Когнітологічні моделювання психологічних процесів, що передують мовленнєвій діяльності, мовної людської поведінки, породження мовлення, розуміння мовлення, застосовуючи для дослідження таких когнітивних феноменів, як пам'ять, увага, знання, навчання, методи математичного моделювання і кібернетики.

4. Теорія картини світу. Мовна картина світу як загальна інтеріоризація дійсності носіями однієї мови отримує атрибут національно-мовної. Останнім часом у світі взагалі і в Україні зокрема надзвичайно актуальним стало вивчення різних фрагментів національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців, вплив звичаїв, соціокультурних, фонових знань, традицій, обрядів, вірувань, міфології і т. ін.

5. Функціональний напрям. Функція є основою категоризації концептуальної системи людської свідомості та, зокрема, внутрішнього лексикону мовців і відповідно мовних явищ, що проявляються у комунікативному акті.

Нині функціонально-семантична категорія визначається як концептуально інтегрована система різнорівневих мовних та комунікативних засобів, здатних виконувати одну спільну функцію.

6. Теорія тексту /дискурсу. Загальною стратегією сучасної лінгвістики тексту є перехід від вивчення текстової інтегрованої структури до аналізу тексту як комунікативної системи, детермінованої такими її складовими, як особистість мовця (автора) у сукупності його психологічних, ментальних, соціально-культурних, етнічних та ін. властивостей; адресат та його рівень сприймання, екстралінгвістичні характеристики двох типів ситуації: того, про що йде мова у тексті, та того, що опосередковує його творення у соціокультурному контексті дійсності. Отже, лінгвістика тексту може найближче підійти до вирішення глобальної мовознавчої проблеми – дослідження мовного відображення менталітету, культури етносу та впливу світової культури на етнічну.

7. **Комунікативна лінгвістика.** Комунікативна лінгвістика шляхом екстраполяції власного об'єкта — дискурсу — на різні сфери знань склалася у межах теорії комунікації, утворюючи нові мовознавчі дисципліни та їхні суміжні галузі. Формування дискурсу залежить від того, які комбінації виникають під час взаємодії його компонентів, пов'язаних з партнерами комунікації (їхніми комунікативними ролями й інтересами, особистісними характеристиками, міжособистісними стосунками, загальним досвідом та інформованістю), з темою і предметом спілкування, мовленнєвою ситуацією (офіційними та неофіційними обставинами, наявністю чужих, залученістю оточуючих предметів до розмови, супроводженням бесіди діями, можливістю безпосереднього контакту, змогою бачити і чути, а також перешкодами: комунікативним шумом, цейтнотом).

Нарешті, як ми вже зазначили, необхідною умовою для прикладного використання мови є можливість моделювати мовні явища і факти. Відомо, що модель — це логічна конструкція, яка відтворює характеристики об'єкта, модель — це система, яка відображає або відтворює об'єкт, вона може заміщати його і надавати нову інформацію про цей об'єкт. Модель відображає не тільки реальні об'єктивні якості об'єкта, але й нашу точку зору на об'єкт, ті вимоги до відповідності моделі модельованому об'єкту, які ми завжди пред'являємо. Модель обов'язково потрібно перевірити (верифікувати). Лінгвістичне моделювання обов'язково передбачає використання абстракції та ідеалізації.

Іншими словами, модель — це зразок, який є стандартом для подальшого відтворення, це типова схема якоїсь структури чи відношень між елементами структури, це парадигма організації класу лінгвістичних одиниць або їх сукупності, а конструювання моделі — це не тільки один із засобів відображення мовних явищ і процесів, але й об'єктивний практичний критерій перевірки (верифікації) правильності наших знань про мову.

Системність мови полягає у цілісності взаємозв'язків між мовними елементами, які відображають найбільш суттєві ознаки внутрішніх і зовнішніх зв'язків мовного об'єкту. Структурність мови полягає у засобі організації мовної системи, відносин і зв'язків між її елементами. Внаслідок того, що мова системна і структурна, можна будувати модель, тобто такі конструкції в яких відтворюється та чи інша реальність, які складаються із взаємозв'язаних елементів, функціонуючих як одне ціле.

Мовна система — це система, яка поряд з системними фактами і явищами допускає використання несистемних фактів і явищ, оскільки вона пов'язана з іншими

системами. Мовна система - це ієрархічно організована і певним чином упорядкована цілісність взаємопов'язаних систем і підсистем (фонетичної, семантичної, граматичної), які знаходяться у парадигматичних і синтагматичних відношеннях. Системність і структурність дозволяють стверджувати, що у мовній системі можливе моделювання. Природний світ відображається у мові і моделюється тільки тоді, коли він представлений у вигляді мовних творів (текстів). Мова ж проявляється у функціонуванні у мовленнєвій діяльності (звичайне спілкування, переклад, навчання мові), а отже моделюються і різні типи мовленнєвої діяльності (моделі розуміння, породження тексту, моделі перекладу, інтелектуальні системи, які використовують діалог на природній мові).

Таким чином, особливістю мовного моделювання є те, що моделюється і картина світу, яку мова представляє, і мовна діяльність, в якій мова функціонує, і мовний механізм, який управляє правилами створення слів, побудови речень, тексту, і мовні твори, які є результатами мовної діяльності [3].

Якщо визнати, що з функціональної точки зору прикладна лінгвістика – „наукова дисципліна, в якій вивчаються і розробляються засоби оптимізації функціонування мови” [1], тоді особливість прикладного опису полягає у тому, що він орієнтується на конкретні умови, а не на всю мову в цілому. Якщо ж визнати, що найважливішим для прикладного використання лінгвістичних знань є оптимізація, тоді оптимізується, тобто моделюється, такий мовний компонент, який потрібен для вирішення конкретної поставленої проблеми, а модель як результат представлення конкретного мовного компонента виявляється тільки одним з етапів прикладного опису, і не викликає сумніву той факт, що сьогодні вся сукупність проблем ПЛ вирішується за допомогою комп'ютерної обробки даних. Тому інформатика, програмування, експертні системи, бази даних, лінгвістичне забезпечення комп'ютерних систем – це ті галузі знань, які безпосередньо пов'язані з можливістю обробки мовних даних.

Тому, підводячи підсумок, треба зазначити, що концептуально можливою основою для створення ефективної навчальної системи може бути концептуальна інтегральна модель, яка функціональна за своєю спрямованістю, конструктивна за своїм духом, яка може показати місце мови у вирішенні проблем світорозуміння і її участі у пізнавальній діяльності людини.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: УРСС, 2001.– С.7
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.
3. Філіппова Н.М. Вступ до прикладної лінгвістики: Моделювання у мові: Навчальний посібник. – Миколаїв: НУК, 2004. – 36с.